

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כז, תשל"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מחיי המלים

קע. התאקלמות

לאחר שנתפרסם ב'הצבי' בא' פסלו תרניח מכתב מאת יעקב צוזמר 'חובב השפה ומאמין בתחיתה', שבו הוא מבקש 'להציע לפני העורך וסופריו בשם רוב הצעירים הקוראים עברית (ברוסיה - ר-ס), לתרגם לשפה ארפית, למצער, את המלים החדשות והמחדשות, לתועלת הקוראים ולהתרחבות המלים והתאזרחותן בשפתנו', משיב יוד (הוא דוד ידילוביץ) בגיליון 'הצבי' שלאחריו, בח' בכסלו:

...והני לעשות רצון האדון יעקב צוזמר (בגיליון הקדם) ולתרגם לשפה אירופית את המלים שבאו בדבר הפרק 'בהמושבות'... בתוך שאר הביאורים (ראה גם 'מחיי המלים': קטו. כרובית; קכג. סגול) הובא גם:

התאקלמות acclimatation; sich klimatisieren (נזר משם אקלים).

במילון בן-יהודה הובאה המלה אקלים והוער שם על מוצאה היוני ועל גלגלה אלינו דרך הערבית, אבל אין הפועל אקלם או התאקלם, ולא שם הפעולה התאקלמות.

קנד. מרפאה

ב'האור' של א' בן-יהודה, בט' כסלו אלף ותתכ"ב

כדרך שהיא נכתבת בעברית בשי"ן, מקורה בצרפתית (ולא, כפי שכתבתי במאמרי, באנגלית).

לחורבן (תרנ"א) נתפרסמה במדור 'מארבע כנפות הארץ' ידיעה על 'רפואת השחפת'. בין השאר נאמר בה:

רפואת השחפת על ידי האויר. בצרפת הכינו עתה בית מרפאה להולי השחפת בהרי הפיריני בגובה שש מאות מטר מעל לפני הים, והחולים ירפאו שם על ידי האויר הנקי, הצח, על ידי מנוחה שלמה, וכדומה.

המלה מרפאה איננה במילוננו של בן-יהודה, באות מ'.

קנה. מתג

בידיעה הנ"ל, ב'האור' בט' בכסלו תרנ"א, נאמר:

מה"ע (מכתבי העתים) מברלין הודיעו כי הדר' קוך אשר מצא את מתגי השחפת (הם היצורים הקטנים הגורמים את המחלה הזאת) עושה עתה הרבה נסיונות על גופי בני אדם החולים את המחלה הזאת למען מצא אמצע נגד המחלה הזאת בהכניסו בגוף החולה על גבו וחזהו לחת חזקה, כמו שעושים לילדים אב עבועות. שבועות אחדים לפני כן, ב'האור' מערב ראש השנה (כ"ט באלול) נקרא המתג - מרכה. במאמר 'מַרְכַּת הפְּלָרָה, חייה, תכונתה ומדותיה' נקראת 'הבריה הדקה שבדקה' גורמת השחפת-מרכה, שכן יצירתה כעין גב כפוף, כעין הגנינה מרכה, או 'טפחה' אחותה. ועל כן נקרא שמה בישראל מרכה.

במילון בן-יהודה ערך מתג נאמר:

ובזמן האחרון פשט השמוש בשם זה במשמע כנוי להחידקים המסבכים קצת נעצי העור וכדומ', עפ"י הצעתו של דר' בקי בן יגלי, במאמר נעצי העור, היקב, המליץ נה.

ידידי מר ג' קרסל, ששאלתיו בעניין זה, הפעני אל

הקובץ:

ה'קב

מאסף ספרותי ומדעי
פרס לחותמי המליץ
נערך ע"ל רבינוביץ
סיט פטרבורג תרנ"ד.

שם בעמ' 41-79 נתפרסם מאמרו החשוב של ד"ר י"ל קאצענעלסאָן: שמות הנגעים בכתבי הקדש. בעמ' 55 נאמר:
(ב) שחפת העור או הנגע הנורא הנקרא אצל הרופאים וּאֶבֶת (Lupus, או волыака בלשון רוסיא) ואשר ישים לפעמים שמות בפני האדם ויאכל מעור ועד בשר וגם עד העצמות יגיע, כאשר ידענו היום סבת הנגע הזה הם המתנים (Bacillae) שמצא החוקר הגדול קאָך בכיחם וניעם של החולים בשחפת הריאה...

ב'ספר המונחים לרפואה ולמדעי הטבע' מאת ד"ר אהרן מאיר מזיא, שיצא בתרצ"ד בעריכת ד"ר שאול טשרניחובסקי, הובא תרגום המונח basillus מִתּוֹג, ובהערה: קצנולסון. מעניין ש'האור' נזכר המונח שלוש שנים לפני המובאה שבן-יהודה עצמו מציין כמקור במילונו.
על ד"ר יהודה לייב בנימין קצנולסון - בוקי בן יגלי ראה בלקסיקון הספרות העברית לג' קרסל. ראה גם סיפורי על אהדה ב'לשונו' לעם' קצו-קצו, תשכ"ט.
על המלה חִידָק, שנתפרסמה בתר"ס, ראה רשימתי ב'לשונו' לעם' רט, תשל.

קנו. עובת

ב'היקב' הנ"ל, במאמר הנ"ל עמ' 57 נאמר:
אמת הדבר כי גם מחלת הענבת (Syphilis) מחלה

מתנחלת היא, אבל את העגבת יוכל להנחיל לבניו רק איש שנפגע עצמו במחלה זו, ולא אשה שקרוביה מנוגעים בה.
ב'ספר המגנחים' הנ"ל מובאת המלה עגבת ללא הערה על מקורה.

המלה עגבת מובאת במילון בן-יהודה רק בין שייכי הערך מחלה בסימן 'שחידשו אחרים'.

קנז גזזת

שם בעמ' 57:

1) הַגְזָזִית או האבעבועה הגוזזת (Herpes tonsurans). סבת המחלה הזאת הוא צמק דק ממפלגת הפטריאות (trichophyton) הנראה רק על ידי שפופרת מגדלת (עד כדי שלש מאות פעמים) בתמונת חוטין דקים מאד. הצמח הזה יכה שרשיו בעור הקרן, וישתרג בין לשכות הרצפה שמהן גרקים הקרום הזה, וישלח שרשיו גם בגרתקי השערות ויפרה וירבה שם מאד, ומשם יעלה ויצמח גם בתוך גוועי השער למעלה מן העור, וישחית וירכך אותן עד אשר ישברו בנקל כחציר יבש ויגזזו.

גם מחלה זו – גזזת – נזכרת במילון מוזיא הנ"ל ללא הערה על מקורה.

המלה גזזת אינה במילון בן-יהודה לא במקומה באות ג ולא בין שייכי הערך מחלה.

1. בחוברתי העגבנייה, "לשוננו לעם" תשל"א, עמ' י', ציינתי שמחדש המלה עגבת היה, ככל הנראה, א"מ מוזיא. יש לתקן: ד"ר י"ל קצנלסון הוא המחדש של המלה.